
De nieuwe wereldoverheersing van het kapitalisme

Problemen en Vooruitzichten (1)

Samir Amin

We kunnen de naoorlogse cyclus (1945-1990) als definitief afgesloten beschouwen, nu dat de systemen zijn ingestort die in de verschillende delen van de wereld de basis vormden van de reproductie der sociale evenwichten, die op hun beurt moeten zorgen voor de reproductie van de verruimde accumulatie en expansie. Van nu af aan is het dan ook van prioritair belang dat men dieper ingaat op de mechanismen van de kapitalistische regulering. Daarvoor is het nodig dat men de nadruk legt op wat blijvend en specifiek is voor elke etappe van de kapitalistische ontplooiing. Zo wordt het mogelijk een aantal alternatieven te schetsen als antwoord op de nieuwe uitdagingen waar de volkeren van de periferie vandaag mee geconfronteerd worden.

Geen enkel sociaal, en waarschijnlijk ook geen enkel natuurlijk verschijnsel, ontwikkelt zich geleidelijk, continu en eindeloos. Dat geldt ook voor de kapitalistische expansie waarvan de fasen van snelle groei noodzakelijkerwijze afgewisseld worden met periodes van moeizame heraanpassing. Zo bekeken bleek de periode na de Tweede Wereldoorlog (1945-1990) een uitzonderlijk moment van sterke veralgemeende groei, die vanaf de jaren 70 en 80 in crisis geraakte. Die evolutie inspireerde een herleving van de theorie der lange golfbewegingen, de zgn. Kondratieffs, waarover ik hier niet ga argumenteren aangezien ik dat elders reeds deed.

Toch kan het geen kwaad om te preciseren dat ik met P. Baran, P. Sweezy en H. Magdoif een fundamentele stelling deel die over het algemeen bestreden wordt, zelfs door dominante stromingen uit de marxistische economie. Volgens

die stelling is de kapitalistische produktiewijze een systeem dat permanent een tendens tot overproductie vertoont; een nieuw feit, dat v66r de industriële revolutie nog nooit in de menselijke geschiedenis is voorgekomen.

Deze realiteit is makkelijk te reconstrueren aan de hand van een model van uitgebreidere reproductie, dat we beperken tot de twee categorieën die Marx onderscheidde (het voortbrengen van produktiemiddelen en de produktie van consumptiegoederen). Als je de meerwaarde wil realiseren dan vereist dat een periodische verhoging van het reële loon in een verhouding die berekenbaar is en die gelijke pas houdt met de toename van de arbeidsproductiviteit. Maar tegelijkertijd verzetten de maatschappelijke verhoudingen tussen de burgerij en het proletariaat zich tegen een dergelijke noodzakelijke loonaanpassing. Het loon heeft tendens om steeds lager te blijven dan wat nodig is, rekening houdend met de produktiviteit. Het systeem genereert daardoor dus spontaan en permanent een tendens tot overproductie, of onderconsumptie, wat in feite op hetzelfde neerkomt: de hoogte van de lonen beantwoordt niet aan wat nodig is om het steeds maar groeiende maatschappelijk produkt te kopen.

Het probleem is dus niet de stagnatie, wat het vergoelijkende ideologische discours van het kapitalisme daar ook over moge beweren. Het omgekeerde is waar: het probleem zit hem in de ongehoorde groei van een systeem dat nochtans een immanente tendens tot stagnatie vertoont. Ik verdedig dus wat dat betreft een stelling die het tegendeel beweert van de heersende opvattingen. Die beweren namelijk dat de opeenvolgende groeifasen heel precies overeenkomen met de invoering van belangrijke technische innovaties en de daaruit volgende politieke veranderingen, die voor de uitbreiding van de markten moeten zorgen. Ik bedoel (i) de eerste industriële revolutie met daarna de oorlogen als gevolg van de Franse Revolutie en het Franse Keizerrijk; (ii) de spoorweg en de Duitse en Italiaanse eenmaking; (iii) de elektriciteit en het koloniale imperialisme; (iv) de heropbouw van Europa en Japan na 1945 en de automobielcultuur, de koude oorlog; (v) en morgen wellicht de herovering van het Oosten en de informatica- en ruimtevaartomwenteling.

In die optiek is de golfbeweging tijdens de periode na de Tweede Wereldoorlog te omschrijven als een groeifase die op drie pijlers rust. Die pijlers steunen elkaar maar staan elkaar ook gedeeltelijk in de weg: (a) de sociaal-democratische regulering via een Keynesiaanse politiek, die weliswaar open is, maar die tevens toch zorgt voor een samenhang tussen enerzijds de expansie van het kapitaal en anderzijds het historisch compromis dat kapitaal en arbeid met elkaar afsloten binnen het kader van de natie-staat; samenhang die nog versterkt

---

wordt door de militaire uitgaven voor de koude oorlog; (b) de opbloei van de modernisering en industrialisering in de perifere gebieden nadat die onafhankelijk waren geworden, en die gestuurd werd door wat ik genoemd heb "het Bandoeng-project" (1955-1975), een project van de nationale bourgeoisieën met de bedoeling de achterstand in te halen binnen een kader van gecontroleerde onderlinge afhankelijkheid; (c) de voortzetting van het sovjet-project, dat ook een achterstand had in te halen en dat poogde te realiseren met behulp van een accumulatiemodel dat nauw verwant was met dat van het historisch kapitalisme, maar dat wel volledig los gekoppeld was van de dwang die uitging van het wereldsysteem en dat op het vlak van de nationale of plurinationale staat beheerd werd met een systeem van staatseigendom en door een economisch en politiek centralisme, dat in de handen was van een nieuwe opkomende bourgeoisie (de nomenklatura der communistische partijen).

De architectuur van dit model vertoonde bovendien op militair vlak een bipolariteit, die het dak vormde van een op drie pijlers rustend gebouw, dat op die manier moest beschermd worden tegen noodweer. Dit systeem lag aan de basis van een meestal forse economische groei in alle drie de regionale componenten van de naoorlogse wereld. Het heeft de macht van de middelpuntstrevende krachten versterkt door de samenhang onder de maatschappelijke acteurs te waarborgen, ook wanneer die met elkaar in conflict waren, want dan zorgde het ervoor dat die conflicten binnen afgebakende perken bleven.

Dat neemt niet weg dat die projecten in de loop van hun evolutie, en ook de successen die ze soms hebben geboekt, aan de oorsprong liggen van ideologische illusies, die op hun beurt de opvattingen grondig bewerkt hebben. Zo geloofde men in het Westen dat de voortdurende groei een definitieve verworvenheid was. In de Derde Wereld geloofde men dat de nationale opbouw het recept zou bieden om uit de onderontwikkeling te geraken. In de 'Oostbloklanden' geloofde men in het "socialisme".

De omslag in de conjunctuur, waardoor er een einde kwam aan de deze groeifase, is het gezamenlijke gevolg van de ademnood van de drie modellen die deel uitmaakten van het wereldsysteem dat aan de basis lag van de naoorlogse cyclus. Die omslag dompelt alle regio's van de planeet in een diepe en langdurige structurele crisis. Vandaag is er geen enkel teken dat erop wijst dat het einde van de tunnel nabij is, noch in het Westen, het Oosten of het Zuiden.

Het overheersende discours bij de machthebbers - zelfs bij de belangrijkste onder hen - neigt meer en meer naar het beheer van de crisis en niet naar de oplossing ervan. Zo tracht men niet meer de werkloosheid in het Westen op te lossen maar stelt men zich tevreden met "ermee te leven". Men spreekt van een economie "met twee snelheden", enz. Daardoor zijn de momenten van structurele crisis van het systeem altijd momenten waarop de middelpuntvliedende krachten naar voor komen.

Op het einde van de Tweede Wereldoorlog vertoonde het reëel bestaande wereldkapitalisme nog twee fundamentele kenmerken die het uit zijn ontstaansgeschiedenis overgehouden had. De historisch gegroeide nationale burgerstaten boden het politieke en sociale kader waarbinnen de nationale kapitalismen werden beheerd. Het waren op nationale basis gestructureerde productiesystemen, die gecontroleerd en bestuurd werden door het nationale kapitaal. Die burgerstaten voerden een agressieve concurrentie onder elkaar. Samen vormden die staten de verschillende centra van het wereldsysteem.

De polarisatie tussen die centra en de periferie vertoonde - vanaf het moment dat die centra de een na de ander in de negentiende eeuw hun industriële revolutie hadden doorgemaakt - een absoluut contrast tussen de industrialisatie van die centra en de afwezigheid van industrie in de periferie.

Maar in de loop van de naoorlogse cyclus is dat contrast stilaan afgezwakt. Nadat ze de onafhankelijkheid hebben verkregen, stappen de periferieën het industrietijdperk binnen. Ze doen dat echter niet allemaal in dezelfde mate, zodanig zelfs dat in plaats van het homogene beeld dat ze oorspronkelijk leken te bieden, er nu sprake is van een groeiende differentiatie tussen een semi-geïndustrialiseerde Derde Wereld en een Vierde Wereld die nog niet begonnen is aan haar industriële revolutie.

De onderlinge verwevenheid van de kapitalen op wereldniveau heeft de nationale productiesystemen uit elkaar doen spatten zodat ze nu bezig zijn met zich te hergroeperen als segmenten van een wereldwijd productiesysteem.

Kunnen we nu spreken van een nieuwe etappe in de expansie van het wereldkapitalisme? Die hergroepering zou dat kunnen rechtvaardigen. Ook de hier al aangehaalde kwalitatieve veranderingen en nog een paar andere, zoals de ineenstorting van de sovjetsystemen en hun heropname in de wereldmarkt of zoals de nieuwe technologische revolutie.

In dat geval kan men de naoorlogse cyclus zien als het overgangsmoment van het oude systeem naar het nieuwe. Maar dan rijzen er vragen. Hoe moeten we dat nieuwe systeem omschrijven? Welk zijn er de essentiële kenmerken van? Welke interne contradicties vertoont het? Hoe worden die gereguleerd? Door welke tendensen wordt zijn ontwikkelingsdynamiek voortgestuwd?

De antwoorden op die vragen vereisen een analyse zowel van de wetten die de kapitaalsaccumulatie regelen als van de wetten die aan de basis liggen van de wijze waarop de maatschappelijke componenten politiek en ideologisch reageren op de uitdagingen die de logica van de kapitalistische expansie hen voor de voeten werpt. Dat betekent dat de toekomst altijd onzeker is aangezien de evolutie van het reëel bestaande kapitalisme op zijn beurt gedwongen wordt om zich te plooiën naar de politieke oplossingen die voortkomen uit de maatschappelijke belangenconflicten.

1. De crisis van het Fordistische model.

Het kan geen kwaad om de analyse, die al de hiervoor gestelde vragen tracht te beantwoorden, te beginnen met een kritische reflexie over het fameuze 'Fordistische model'. Dit model, dat de groei van de produktiviteit koppelt aan de groei van de salarissen en dus van de consumptie, werkt tegenwoordig niet meer.

Zoals elk levend systeem, berust het kapitalisme op een geheel van tegenstrijdigheden, die het gedurende heel zijn bestaan voortdurend overstijgt zonder ze nochtans op te heffen. Het kapitalisme is voortdurend bezig met de sociale krachten, de mechanismen en de instellingen in zodanige vorm te kneden dat het een aantal van die tegenstrijdigheden kan overwinnen. De manier waarop het kapitalisme dat in een bepaalde periode en plaats doet, kun je z'n concreet regulatiemodel noemen.

Met dit voor ogen, moet men in de eerste plaats de reële contradicties opsporen en de manier waarop ze in elkaar ingrijpen, zonder vooraf te stellen dat die tegenstellingen al de gehele geschiedenis lang van het kapitalisme dezelfde fundamentele organisatiestructuur vertoonden. Zo is het dus ook belangrijk om de kwalitatief van elkaar verschillende fasen in de evolutie van die structuur - en dus ook van de regulatiesystemen - op te sporen. De theorieën over de manie-

ren waarop het kapitalisme zichzelf reguleert hebben ertoe bijgedragen dat daaruit een positief beeld naar voor kwam. Ze lieten de specificiteit zien van het 'Fordistische' kapitalisme.

Toch l' ken die theorieën me te beperkt en onvoldoende. Ze hebben zich te zeer geconcentreerd op dat Fordistische kapitalisme alleen en daardoor de regionen daarbuiten verwaarloosd. Anders gezegd, ze hebben het alleen over de geavanceerde centra van het kapitalisme, daarbij vergetend dat het reëel bestaande kapitalisme een wereldsysteem is. Die geavanceerde centra geven niet het toekomstbeeld van die andere regionen. Ze zijn alleen te begrijpen in hun relatie tot het hele wereldsysteem.

Welnu, elk regulatiemodel dat de scherpe kanten van bepaalde contradicties in het systeem vaag laat, doet de andere gecontrasteerder lijken. Daarom wil ik hier de 'crisis van het Fordisme' verbinden met de algehele crisis van het na oorlogse systeem.

1. De economische ontwikkeling van na de oorlog.

De eerste lange fase van het kapitalisme loopt van de industriële revolutie tot de Eerste Wereldoorlog (1800-1920). Het is de fase van de 'grote mechanische industrie' zoals ze door Marx in zijn Kapitaal werd bestudeerd.

Het is een periode waarin grote nationale kapitalistische produktiesystemen tot stand komen. Ze zijn industrieel. Hun centrum is betrokken op henzelf. Ze zijn opgericht in het kader en met behulp van de positieve en actieve interventie van de nieuwe nationale burgerstaat.

Het reguleringssysteem werkt vooral binnen de dimensie van de natie en de politiek. Voor het kapitaal komt het er vooral op aan om de nieuwe arbeidersklasse te isoleren omdat ze onrustig en gevaarlijk is als gevolg van haar stedelijke concentratie. Als je weet over welke militaire technologie men nog maar beschikte, dan begrijp je dat de barricade toen nog altijd een heel doeltreffend verzetmiddel was. Daarom sluit de burgerij compromissen. Al naargelang van de omstandigheden deed ze dat met de boerenstand, zoals in Frankrijk of met de aristocratie, zoals in Engeland of Duitsland. Om deze hegemonistische anti-ouvriëristische alliantie van de burgerij concreet te maken, voert men allerlei soorten van economische politiek: de bescherming van de interne landbouw-

---

markten, maatregelen om de kleine en middelgrote eigendom te vrijwaren, scheeftrekking van de fiscale aanslagbasis.

Een dergelijk systeem verzachtte bepaalde interne sociale tegenstellingen maar verscherpte er andere, bijvoorbeeld de tegenstelling tussen de metropool en de kolonies en de conflicten tussen de verschillende imperialismen. Die laatste riskeerden bijna het kapitalisme te doen instorten, namelijk met de Eerste Wereldoorlog, waar trouwens de Russische revolutie is uit voortgekomen.

Voor de Verenigde Staten was de Tweede Wereldoorlog een buitenkansje. Hij stelde ze in staat om uit de grote crisis van de jaren 30 te geraken. Ze konden aldus produktiesysteem moderniseren door het Fordistisch model, dat in de jaren 30 was ontstaan, te veralgemenen. En ten slotte verwierven ze erdoor op alle domeinen het leiderschap, wat op een trieste manier tot uiting kwam toen ze hun kernmonopolie gebruikten om, in augustus 1945 Hiroshima en Nagasaki te bombarderen. Daarentegen blijkt al onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog de achterstand van Europa en Japan. De beperkte penetratie van het Fordistische model is er het kenmerk van. Bovendien wordt die achterstand nog verergerd door uitputtende conflicten tussen overwinnaars en overwonnenen en door de grote crisis. De massieve oorlogsverwoestingen maakten dat alles nog dramatischer.

Nochtans bleek het Europese en Japanse sociale weefsel sterk genoeg opdat wat er in 1919 gebeurd was - een revolutionaire radicalisering - zich niet opnieuw voordeed. Integendeel, Europa, vanaf 1947-48 (Marshallplan) en Japan, vanaf 1951 (Verdrag van San Francisco), begonnen aan een versnelde ontwikkeling naar het Amerikaanse Fordistische model.

In 1919 is het historisch compromis tussen het kapitaal en de arbeid, waarop de ideologische regulatie berust, nog erg wankel, ofschoon de geesten er al sinds het einde van de XIXde eeuw voor waren gewonnen, toen de arbeidersklassen zich massaal bij hun imperialistische burgerijen hadden aangesloten. In 1945 zijn alle voorwaarden vervuld om dit historisch compromis vlug concreet te maken. Deze versnelde modernisering/amerikanisering gebeurt in het kader van de Amerikaanse hegemonie, die zonder verzet wordt aanvaard (oprichting van de NATO in 1949).

2. De theorieën over de regulatie van het systeem.

De regulatietheorieën werden geformuleerd om de analyse van deze nieuwe fase in het kapitalisme te doen opschieten. De doorbraak was al voorbereid door het opmerkelijke onderzoek van H. Braverman (1976), over de veranderingen in het arbeidsproces ten gevolge van het bandwerk.

H. Braverman legt de vinger op de essentie: de massieve kwaliteitsvermindering van de arbeid in dit nieuwe systeem. Hij duidt op de verdwijning van oude klasse van geschoolde arbeiders door de opkomst van de 'massa-arbeider'. Hij constateert dat die nieuwe arbeidersklasse haar greep op het arbeidsproces verliest ten voordele van de bestuurders, de organisatoren die afgescheiden worden van de uitvoerders, die op hun beurt in toom worden gehouden door ware 'gevangenisbewakers', zoals men de meester gasten nu wel mag noemen.

De nieuwe organisatie van arbeid en kapitaal riep terzelfdertijd ook de voorwaarden in het leven voor een nieuw reguleringssysteem, objectief nodig omdat de spontane tendens tot overproductie van het kapitalisme zich accentueerde. De arbeidsproductiviteit, die buiten mate was toegenomen door de Tayloristische rationalisatie, zou anders tot overproductie hebben geleid, -die men niet had kunnen opsorpen als de reële lonen verhoudingsgewijs stabiel waren gebleven.

Anderzijds bood die nieuwe massa-arbeidersklasse een gunstige bodem voor de veralgemening van de vakbondswerking, omdat ze homogener was dan de vorige. Aan de andere kant gaf de kapitaalsconcentratie aanleiding tot de vorming van oligopolies. Daardoor kwam er een nieuwe vorm van concurrentie. In plaats van de oude prijsconcurrentie (waarin de druk op de lonen altijd sterk blijft) kwam er een vorm die het vooral moest hebben van de produktiviteitsverhoging (wat een zekere instemming van de arbeiders vereist) en van de vermenigvuldiging en differentiatie der produkten. Alles stond daardoor klaar om werkgevers en vakbonden te dwingen tot een gemeenschappelijke en door beide partners aanvaarde inkomenspolitiek. Het is sindsdien dat men spreekt van 'sociale partners' om twee tegengestelde klassen aan te duiden.

Op zijn beurt trad de staat op de voorgrond om te zorgen dat de afspraken die door de machtigste en best georganiseerde partners waren gemaakt, voor het geheel van de arbeidsverhoudingen in de natie zouden gelden. De essentie van die afspraken streeft er heel eenvoudig naar om de reële loonstijgingen te koppelen aan de groei van de produktiviteit.

Deze nieuwe regulering verkortte de gemiddelde duur (7 jaar) van de cycli, die tot nog toe het systeem sterk hadden gekenmerkt. Ze introduceerde inderdaad een zekere vorm van planning in de investeringen. Toch stelde die regulering geen einde aan de tendens tot overproductie. En hier verschijnt nogmaals de staat. Hij zorgt systematisch voor een 'derde departement', naast het door het marxistische model onderscheiden eerste departement (productie van produktiemiddelen) en tweede departement (productie van consumptiegoederen). Dit derde departement moet het surplus afnemen.

We stuiten hier op de beslissende rol van de Amerikaanse militaire uitgaven, die gezorgd hebben voor de naoorlogse welvaart. Op een bijna ononderbroken manier - vanaf 1940 tot vandaag, een halve eeuw dus - heeft het kapitalisme gefaald om een oplossing te vinden voor zijn fundamentele tendens tot stagnatie, behalve dan met behulp van de nu voorbijgevoerde groei van de militaire uitgaven, die direct of indirect zorgen voor één derde van het Amerikaanse BNP, een percentage dat de USSR maar heel laat - ten tijde van Brezjnev - heeft kunnen 'evenaren' en dat haar uiteindelijk in ademnood heeft gebracht. De naoorlogse regulering steunt veeleer op deze toenmalige groei van de militaire uitgaven dan op het sociaal contract tussen arbeid en kapitaal. Daarom is het dan ook heel onwaarschijnlijk dat het systeem in staat zou zijn om zich aan te passen aan een dramatische inkrimping van die uitgaven, want ze zouden de VSA in een gigantische crisis storten.

Anderzijds, de 'massificatie' van het arbeidsproces en de opkomst van de massaproductie hebben sociale en ideologische gevolgen gehad, die mee een verklaring vormen voor de soort regulering die we nu kennen. Het sociale compromis veronderstelde een verandering van de fundamentele houding van de arbeidersklasse. Deze verzaakte haar socialistisch project voor een nieuwe ideologie van massaconsumptie.

Van dan af houdt de arbeidersklasse *op* te zijn wat Marx van haar verwachtte: de klasse die de samenleving zou bevrijden van de economische vervreemding. Voor het eerst werd de burgerlijke ideologie de totaal heersende ideologie. Dat was een ideologie die steunde op een scheiding tussen de sfeer van de politiek en deze van de economie. De politiek moest volgens haar beheerd worden door de burgerlijke democratie: de zgn. vrijheden, het multipartisme, verkiezingen als middel om de machthebbers aan te duiden, enz. De economie hoorde apart en niet democratisch te worden beheerd en ze was gebaseerd op het privébezit, de concurrentie en de marktwetten.

De nieuwe reguleringswijze hield op termijn de afkalving van de democratie in: de dubbele consensus (politieke democratie en markt wetten) waarop ze steunde verkleinde de draagwijdte van de oude tegenstelling tussen links en rechts, die gebaseerd was op te tegenstelling tussen behoudsgezind en progressief, tussen de bezittende klasse en het volk. Terzelfdertijd gaf ze ruimte voor de expansie van de middenklasse, wat die een leidinggevende rol bezorgde bij het vormen van de ideologie van de samenleving: ze bood het model aan van de 'gemiddelde burger', het type dat het consumptiepatroon bepaalt, de maatschappelijke aspiraties verwoordt, enz.

De regulering in kwestie bleef strikt nationaal. Ze was opgebouwd binnen het kader van rond zichzelf geconcentreerde produktiesystemen, die nog zeer zelfstandig stonden ten opzichte van de andere, in weerwil van de onderlinge afhankelijkheid die de wereldmarkt met zich bracht. Die regulering functioneerde dus maar in de mate dat de nationale staat werkelijk meester was van zowel de middelen om de nationale economie te besturen als van allerlei vormen van buitenlandse betrekkingen (handelscompetitiviteit, kapitaalstromen, technologieën).

Dat kon alleen het geval zijn voor de centrale kapitalistische staten. En dan nog moet het duidelijk zijn dat deze regulering maar echt doeltreffend kan zijn voor de landen die het gunstigst staan geplaatst in de wereldhiërarchie. In minder ontwikkelde en dus betrekkelijk kwetsbaardere kapitalistische samenlevingen van het centrale type, constateer je moeilijkheden om het intern sociaal compromis waar te maken en de dwang van de internationale concurrentie komt tot uiting in ernstige en weerkerende crisissen, waarop de inspanningen tot hervorming dikwijls stuk lopen.

De regulering in het centrum impliceert op de schaal van het wereldsysteem de reproductie van de ongelijke verhouding tussen centrum en periferie.

De meest dynamische centrale kapitalistische mogelijkheden profiteren van allerlei monopolies, die op wereldschaal werkzaam zijn. Ze trekken in hun eigen voordeel het kapitaal aan (normaal gesproken voert de periferie kapitaal uit richting centrum, in tegenstelling tot het heersende vertoog over de 'ontwikkeling') en ze draineren de technologie ('bram drain'). Daardoor is een alleenrecht op de toegang tot de periferie een belangrijke inzet bij de concurrentie tussen de centra. Welnu, de Fordistische periode (1920-1970) valt samen met de opkomst van nationale bevrijdingsbewegingen die, vanaf 1945, in Azië

---

en Afrika de onafhankelijkheid afdwingen. Die bewegingen wijzigen de voorwaarden van de internationale concurrentie. Zij versterken ondermeer de rol van de geopolitiek. Dat alles heeft in de kaart gespeeld van de VSA, die het anti-communisme van de koude-oorlog-periodes in hun voordeel hebben gemobiliseerd.

Van binnen uit bekeken, kun je de Fordistische regulering in de gevorderde kapitalistische samenlevingen beschrijven met de sympathiek overkomende term 'sociaal-democratisch'. Bekijk je het echter op wereldschaal (een wereld die voor driekwart bevolkt is door de periferie) kun je ze beter met de iets minder gunstige term 'sociaal-imperialistisch' aanduiden.

3. De neergang van de Fordistische regulering.

Hoe dan ook, het reguleringssysteem van de Fordistische periode heeft geen toekomst meer. Dat feit is algemeen erkend, maar de meeste theoretici van de regulering verklaren het als gevolg van de evolutie van de arbeidersstrijd in het centrum, in samenhang met de technologische revolutie: de massa-arbeider heeft passieve verzetsmethodes ontwikkeld om de organisatieïnspanningen die de arbeidsproductiviteit moeten opdrijven teniet te doen. De winstmarge is gekrompen en het kapitalisme heeft de nodige flexibiliteit verloren om nog soepel te kunnen functioneren.

Anderzijds bespoedigt de technologische revolutie de ontwikkeling van nieuwe produktievonnen. Tegenwoordig zijn de mogelijkheden tot produktiviteitsverbetering uiterst gering in de sectoren met Fordistische produktiemethoden. Bovendien treedt er een verzadiging op voor dit soort van produkten, althans in het centrum natuurlijk. Daarentegen openen de nieuwe technologieën nieuwe, brede horizonten op het vlak van de produktiviteitsgroei, ondermeer door informatisering en robotisering.

Deze evolutie reduceert het belang van de Fordistische arbeidersklasse (de ongeschoolde maar gesyndikeerde massa-arbeider). Ze is kwantitatief en relatief, en soms zelfs in absolute zin, achteruit aan het gaan en daarmee dus ook de maatschappelijke basis van de sociaal-democratie. Men zegt soms wel graag dat die evolutie een nieuwe soort arbeidsscholing bevordert. Dat is wel waar, maar men moet dan preciseren dat deze herscholing gebeurt in een samenleving die overheerst wordt door de middenklasse en dat ze er dus de kwalitatieve en

kwantitatieve positie van versterkt en dus ook de verdere erosie mogelijk maakt van de oude politieke vormen van democratisch beheer van de samenleving.

Deze factor introduceert op zich al een aanzienlijke marge van onzekerheid in het politiek gedrag en dus ook in de afloop van de nationale en internationale confrontaties. Deze onzekerheid komt tot uiting in de schijnbare 'onsamenhangendheid', ja 'irrationaliteit' die de handelingen en de reacties van de politieke actoren vandaag schijnen te beheersen, soms zelfs in een mate die men enkele jaren geleden niet mogelijk achtte. In dat kader moet het 'rechtse stemgedrag', dat zeer dikwijls van volkse oorsprong is, ernstig worden genomen.

Door de aard van de nieuwe technologische revolutie speelt nog een ander effect. De grote revoluties van weleer waren in grote mate 'capital using', denk aan de spoorwegen, de elektrificatie, de automobielen en de urbanisatie. Deze van vandaag is eerder 'capital saving.'. Dat verhoogt de onmiddellijke onevenwichten tussen het beschikbare spaaraanbod (het gevolg van een inkomensherverdeling in bepaalde nationale en mondiale structuren) en de vraag naar produktieve investeringen, die precies de produktiviteitstoename door de expansie van de technologische revolutie mogelijk maken. De tendens tot overproduktie wordt er dus door verscherpt.

Die verscherpte tendens wordt nog versterkt door de financiële mondialisering die uitloopt op een massieve kapitaaltransfer van de periferieën naar de centra (schuld is een manier als een ander om een transfer te bewerkstelligen). P. Sweezy en H. Magdoff [1966] hebben terecht de nadruk gelegd op de reacties van het systeem t.a.v. die situatie, namelijk de voorwaartse vlucht in de speculatie.

Van mijn kant wil ik de nadruk leggen op andere oorzaken waarom de Fordistische regulering een fatale klap heeft gekregen: de groeiende interpenetratie van de nationale produktiestelsels in het centrum van het systeem en de aan de gang zijnde overgang, en dit voor de eerste keer in de geschiedenis, van een internationale economie naar een waarachtige wereldeconomie.

Deze interpenetratie vernietigt de doeltreffendheid van een traditionele nationale politiek en levert het systeem globaal uit aan een louter 'Diktat' - inclusief de daarbij horende vergissingen - van de wereldmarkt. Die markt kan niet worden gereguleerd omdat er geen echte supranationale instanties bestaan, zelfs geen politiek of sociaal bewustzijn dat zo'n nieuwe eis van het kapitalisme echt

zou accepteren. Welnu, deze (nieuwe) tegenstelling is volgens mij niet te reguleren. Zij kan alleen de chaos veroorzaken en als men rekening houdt met wat ik hiervoor zei over de ontwaarding van de democratische politieke systemen, zal dat een gevaarlijke chaos zijn.

Het lijkt me overbodig dieper in te gaan op deze ernstige problemen, op de onzekerheid die ze laten wegen op de toekomst van de Europese Unie (in tegenstelling tot het officiële optimisme op dat gebied), op de asymmetrie tussen de VSA, Japan en Europa, die deze nieuwe conjunctuur karakteriseert, op de bijkomende maar niet minder ernstige onzekerheden die het gevolg zijn van de evolutie in Oost-Europa en Rusland. Mijn conclusie luidt dat de 'nationale factor' verre van geneutraliseerd is, ondanks de druk veroorzaakt door de evolutie van het economisch systeem. In tegendeel, die factor is bezig zich opnieuw op te dringen tegen de logica in van de economische evolutie.

H. De mislukkingen in het Zuiden en in het Oosten.

De twee andere pijlers waarop de algemene groei na de oorlog was gebaseerd - het 'developmentalisme' in het Zuiden en het 'sovjetisme' in het Oosten - zijn eveneens ingestort, gedeeltelijk vanwege specifieke oorzaken eigen aan die systemen, maar die men toch moet koppelen aan de logica van de globale evolutie van het wereldsysteem.

Op het einde van de oorlog waren de samenlevingen uit de periferie van het kapitalistische wereldsysteem nog ruim onderworpen aan het koloniale regime. De polarisatie tussen de centra en de periferieën had vanaf 1800 de vorm aangenomen van een contrast tussen geïndustrialiseerde regio's en regio's zonder industrie, contrast dat te maken had met het kolonialisme. Vanaf 1945 breken er onder de volkeren van Azië en Afrika opstanden uit, die voorbereid waren gedurende een halve eeuw van ideologische en politieke heropbouw rond het thema van het nieuwe nationalisme. Die opstanden dwingen in de vijftien daarop volgende jaren de politieke onafhankelijk af van de Aziatische en nadien van de Afrikaanse volkeren.

Alles is nu klaar voor het nieuwe 'developmentalisme', dat in de ideologie van Bandoeng (1955) tot uiting komt: onafhankelijkheid, modernisering,

industrialisering. We zien dan het begin van een strategische alliantie tussen die beweging en de Sovjetunie, die daardoor uit haar isolement geraakt.

In die periode trad de Sovjetunie inderdaad voor het eerst op de internationale scène. Door uit haar isolement te breken via die alliantie met de opkomende beweging van nationale bevrijding in de Derde Wereld verleende de Sovjetunie aan het wereldsysteem de schijn - alleen maar de schijn! - van een bipolarisering, zagezegd veroorzaakt door een conflict tussen twee supermogendheden. In die wapenwedloop, opgelegd door Washington, putte de Sovjetunie zich stilaan uit. Het strategische doel van dit Sovjetoptreden op de wereldscene was het uiteenvallen van de Atlantische alliantie. Het ging dus niet om de 'verovering van Europa', noch om het exporteren van haar 'socialisme'. Ze wilde gewoon een einde maken aan de Amerikaanse wereldhegemonie en die vervangen door een vreedzame coëxistentie in een pluricentrische wereld. Die strategie is uiteindelijk mislukt.

Inderdaad, heel deze periode en zelfs nog nadien, is het kapitalistische Westen vastgeklonken gebleven aan de VSA, niet omdat men de sovjetexpansie vreesde - de leidende klassen wisten heel goed dat daar geen sprake van was, ook al werd het thema van dat gevaar permanent geëxploiteerd ten behoeve van de eigen publieke opinie - maar om reden die innig verbonden waren met de evolutie van de interpenetratie van de kapitalistische accumulatie op wereldschaal. Ondanks hun vooruitgang, waren Europa noch Japan van plan hun geschil met de VSA te zien als een imperialismen-conflict uit een vorige historische periode.

Op zijn beurt bracht de verscherping van de Noord-Zuidverhoudingen, een nevenverschijnsel van de crisis in het kapitalistische accumulatieproces mee, dat de illusies in de Derde Wereld omtrent het 'developmentalisme' sneller afsleten. De radicale regimes stortten het een na het ander in elkaar. Zo kwam in de loop van de jaren 80 de weg Vrij voor reactionaire, zogenaamd op herstel gerichte politieke maatregelen. Natuurlijk is die ineenstorting niet het gevolg van buitenlandse agressie die een gezond systeem zou hebben vernietigd. Ze was het resultaat van enerzijds de beperkingen van het Bandoeng-project en de interne contradicties die dat project tot ontwikkeling heeft gebracht en anderzijds een nieuwe externe agressie, die samengaat met de omslag van de wereldconjunctuur. De mislukking van het Bandoengproject zou overigens ook de broosheid aan het licht brengen van de sovjetsteun.

De instorting van de derde pijler - het sovjetisme - is de meest indrukwekkende. Het gebouw, dat er zo stevig uitzag dat conservatieve ideologen gemeend hebben het te moeten omschrijven als een 'onomkeerbaar totalitarisme', was van binnenuit aangetast. In enkele maanden tijd is het in elkaar gestort en liet het niets dan chaos achter. Ook hier is deze ineenstorting het gecombineerde resultaat van een interne evolutie naar een 'normaal' kapitalisme, die al een halve eeuw bezig was en die plots in een versnelling was gekomen en een externe agressie, namelijk de wapenwedloop die gewonnen werd door Washington.

1. De mislukking van het 'developmentalisme'.

Uit mijn analyse van het Bandoeng-project ('de ontwikkelde wereld inhalen in onderlinge afhankelijkheid') moet blijken dat het een utopie was. Men wilde een nationaal burgerlijk project reproduceren vanuit verschillende periferische situaties. Dat neemt niet weg dat er twee vragen rijzen over wat in die periode gerealiseerd werd.

Eerst en vooral, betekent de industrialisatie van de Derde Wereld het begin van een geografische expansie van het kapitalisme waardoor de polarisatie tussen centra en periferieën afzwakt? Of zal die polarisatie zich reproduceren onder een andere gedaante? Zo ja, welke dan?

Vervolgens, de degradatie tot de Vierde Wereld van bepaalde regionen van de Derde Wereld, omdat ze niet tot de industrialisatie toetraden, is die slechts in die omstandigheden op haar beurt een gewone achterstand - voornamelijk te wijten aan particuliere interne factoren - in de homogeeniserende expansie van het kapitalisme, maar dan op wereldschaal? Of gaat het hierom fundamentele wetten die maken dat de polarisatie een differentiatie veroorzaakt tussen de verschillende periferieën, waardoor er sommige in de marginaliteit terecht komen?

Ik beperk me hier tot een korte schets van de antwoorden die de laatste jaren werden gegeven. De industrialisatie zal hier (in de Derde Wereld, n.v.d.r.) niet de maatschappelijke evolutie van het ontwikkelde Westen reproduceren. In het Westen immers verscheen het Fordisme nadat de samenleving door de grote mechanische industrie in de loop van een lange voorbereiding veranderd was en bovendien ondersteund was geworden door een continue landbouwrevolutie. Die

transformatie gebeurde in gunstige omstandigheden dankzij de emigratiemogelijkheden die vooral Amerika bood op een moment van een demografische explosie in Europa en dankzij de koloniale veroveringen die goedkope grondstoffen verschaften. Het Fordisme heeft dus het historisch compromis tussen kapitaal en arbeid versterkt, wat vergemakkelijkt werd door de inkrimping van het reserveleger in de centra.

In de Derde Wereld die zich aan het industrialiseren is, bestaat daarentegen geen enkele van die gunstige voorwaarden die zouden kunnen verhinderen dat de kapitalistische expansie er oncontroleerbare vormen aanneemt. Ik stel dus dat in de Derde Wereld de evolutie van de verhouding tussen het actieve leger van arbeidskrachten en de reserve die door het kapitaal wordt geëxploiteerd, de historische evolutie van de centra niet zal reproduceren. Om het te kunnen toepassen op de logica van de wereldwijde expansie van het kapitalisme, moet men om de grenzen tussen het actieve leger en de reserve te bepalen, als criterium nemen dat men kijkt naar de tewerkstelling in de segmenten van het productiesysteem die min of meer competitief zijn op wereldschaal. In dat geval blijkt dat in de centra het grootste deel van de arbeidskrachten effectief deel uitmaakt van het actieve leger. De reden daarvan is precies dat de trage, geleidelijke wordingsgeschiedenis van de verschillende centrale kapitalismen zich voltrokken heeft in gunstige omstandigheden die niet meer kunnen gereproduceerd worden.

In de geïndustrialiseerde periferieën van Latijns-Amerika, van Oost-Azië (zowel communistisch als kapitalistisch) en in de landen van het vroegere Oostblok, zijn sommige segmenten van het productiesysteem al competitief in de zin die we hieraan hebben gegeven, en zo niet, kunnen ze het worden. Het actieve leger bestaat daar en kan verder evolueren. Maar nooit zal - hoe ver men ook redelijkerwijs in de toekomst kijkt - dat actieve leger in staat zijn de reserve op te slorpen die daar in de rurale en informele economie bestaan. De competitiviteit eist vandaag produktietechnieken die opslorping onmogelijk maken en de veiligheidsklep van de massale emigratie bestaat niet meer.

In de niet geïndustrialiseerde periferieën van Afrika en de Arabische wereld is de toestand nog extremer: het actieve leger is daar zo goed als onbestaande, de hele bevolking of toch bijna, behoort er op wereldschaal gezien tot de reserve.

2. *De mislukking van het sovjetisme.*

• Het sovjetisme heeft zich gekristalliseerd tijdens de jaren 30. Van in het begin werd de Russische revolutie geconfronteerd met tegenstrijdige eisen: moest men voorrang geven aan de noodzaak om 'in te halen', wat impliceerde dat men de kapitalistische structuren uitgebreid reproduceerde, of aan de doelstellingen van 'iets anders opbouwen' (een klassenloze samenleving)? Vanaf 1930 had men gekozen voor de eerste optie en het systeem verwijderde zich geleidelijk van z'n oorspronkelijke socialistische doelstellingen.

Vervolgens had het sovjetisme de vuurproef ondergaan. Het was zegevierend tevoorschijn gekomen uit z'n confrontatie met het nazisme. Het had een overigens bepalende rol gespeeld in de nederlaag ervan. In weerwil dus van de reusachtige oorlogsschade, genoot de Sovjetunie in 1945 een enorm prestige, wat haar in staat stelde een eerste etappe af te leggen in de nieuwe beproeving die de VSA haar oplegden toen die haar de Koude Oorlog verklaarden. In 1945 immers, is de USSR in het defensief en ze zal haar Amerikaanse tegenstander maar heel laat op het militaire vlak inhalen, namelijk op het einde van de jaren 60.

Om die reden kan men de 'bipolariteit' op internationaal vlak tussen de VSA en de USSR eerder het Potsdam-systeem noemen dan het nogal snel in de mond genomen Yalta-systeem. Inderdaad, op Yalta beschikten de VSA nog niet over de kernbom. Ze waren daardoor gedwongen de idee te aanvaarden dat de USSR, om zich te beschermen tegen een eventuele herleving van het Duitse militarisme, zich in Oost-Europa van een verdedigingsgordel voorzag. In Potsdam daarentegen beschikten ze er wel over en beslisten ze dus, zeker van hun suprematie, om de USSR een uitputtende wapenwedloop op te dringen.

Ik geef hier een voorstelling van de instorting van het sovjetisme, die voortkomt uit een analyse van een utopie: het project om een 'kapitalisme zonder kapitalisten' te stichten. In die logica heb ik die instorting geanalyseerd, niet als een 'antisocialistische contrarevolutie' of als een 'democratische revolutie', maar als het versnellen van de fundamentele tendensen van het systeem zelf, waarin een burgerij, die in de vorige decennia was gegroeid, er naar streefde om, zoals de andere bourgeoisieën, een 'normale burgerij', te worden.

In de onmiddellijke toekomst veroorzaakt de instorting van de sovjetsystemen een uitbreiding van de sfeer waarbinnen het periferisch kapitalisme zal kunnen

groeien. Er bestaat daar geen enkele voorwaarde die het mogelijk maakt dat sociaal-democratische antwoorden tot kristallisatie komen, zoals dat gebeurd is in de westerse modellen.

III. De alternatieve basissen.

1. Geïnduceerd vanuit het systeem.

Het nieuwe beheersproject van het systeem, gebaseerd op de druk die uitgaat van de 'wereldmarkt', is op zijn beurt een utopie. Ik beweer dat op basis van de voorgaande analyses.

- Het ontwikkelde Westen.

In het ontwikkelde Westen bestaat er dus een conflict tussen de logica van de interpenetratie van het kapitaal en de doeltreffendheid van de nationale staat. Die wordt daardoor immers ondermijnd terwijl hij juist als kader hoort te dienen, waarbinnen de historische sociale compromissen worden beheerd. Aan de basis van de duurzaamheid van die politieke en ideologische systemen liggen voorts nationale realiteiten. Die contradicties zullen nog niet zo snel een oplossing vinden. Het antwoord zal alvast niet door de VSA worden gegeven. Hun hegemonie is slechts doeltreffend op het militaire vlak. Maar ook niet door de Europese constructie, geconcipieerd als een 'supermarkt', zonder vooruitstrevende sociale politiek, wat een reële federale machtsuitoefening zou vereisen. Bovendien opereert die Europese constructie in een conjunctuur die bepaald wordt door steeds grotere binnen-Europese ongelijkheden. En nog het minst van al zal het antwoord komen van de projecten die er naar streven om de verantwoordelijkheden op het vlak van regulering te regionaliseren door de verschillende regio's van het Zuiden en het Oosten vast te haken aan elk van de drie centra uit het ontwikkelde Noord(-West)en.

De uitbouw van het verenigde Europa zelf is bedreigd door deze economistische utopie. De Europese Unie is er gekomen zonder dat daarmee gelijklopende politieke instellingen om de gemeenschappelijke markt te beheren, werden ontwikkeld. Dat het project vooruitgang boekte kwam omdat de voorgaande fase zo snel tot ontwikkeling was gekomen. Daardoor heeft men de oprichting van politieke instellingen, nodig om het project te stabiliseren, al maar uitgesteld. En

---

nu, sinds de Duitse hereniging, is het machtsevenwicht binnen Europa plots verbroken. Zou het nu niet kunnen dat Duitsland eigen doelstellingen begint na te streven - een 'verlatijnsamerikanisering' van Oost-Europa in z'n eigen voordeel - zonder zich al te veel aan te trekken van zijn E.U.-partners? Behalve wanneer deze laatsten er mee instemmen dat ze de tweedeplansrol spelen in dit 'Duitse Europa'. Nogal wat tekenen wijzen daarop. Op langere termijn nochtans, is het niet uitgesloten dat de herleving van de oude Europese nationaliteiten de actuele opties van de huidige natie-staten op de helling zet, zowel in het Westen als in het Oosten.

De utopie van de vrije markt ligt ook aan de oorsprong van de degradatie van het politieke leven in het Westen. De eenzijdige onderwerping aan de verplichtingen van de markt, zoals die tot uiting komen via de internationale concurrentie, veroorzaken de ondoeltreffendheid van de politiek, wat een malaise creëert.

- De periferieën.

Wordt de 'proletarische wereldeenheden' hersteld en keert het marxistisch model nu terug, sinds de toenemende industrialisatie in de periferieën en de herintegratie van de Oosteuropese landen in het systeem? Ik geloof dat niet. De nieuwe mondialisering zal zoals in het verleden functioneren als een onvolmaakte wereldmarkt, herleid tot twee dimensies: uitwisseling van produkten en kapitaalstromen. Een derde dimensie zal niet tot ontwikkeling komen: het ontstaan van een wereldmarkt van de arbeid. Twee dimensies volstaan immers om de polarisatie in stand te houden. De volkeren van de periferieën zullen verder hun toevlucht nemen tot geweld. Welnu, de volkeren en de leidende klassen van de nieuw geïndustrialiseerde periferie, maar ook deze van de Vierde Wereld, hebben hier nog met hun laatste woord gesproken. Het is waarschijnlijk dat hun eerstvolgende revolutie die geplande mondialisering zal contesteren. Ook in dit geval zal de nationale staat zich wreken.

Dat men maatschappelijke en politieke systemen - zowel lokaal (nationaal) als op wereldvlak - zou kunnen beheren uitsluitend steunend op het marktmechanisme, is een utopie. Inderdaad, in deze periode van langdurige structurele crisis proberen de dominerende krachten helemaal niet om uit die crisis te geraken. Ze willen ze alleen beheren. In een dergelijke logica, schuiven ze zoveel mogelijk het gewicht ervan op de schouders van de zwakste partner - de Zuidelijke en

Oostelijke periferieën - met de bedoeling de gevolgen van die crisis te verlichten voor de centra, opdat er zich alvast daar geen al te dramatische ontwikkelingen zouden voordoen, ook al gaat dat ten koste van een efficiënte anticrisis-strategie.

Het nieuwe vertoog dat tegenwoordig uitgaat van de heersende ideologische apparaten, toont deze korte-terinijn-bekommernis aan. Men spreekt nu van 'governance', 'beheersbaarheid' dus, in verband met een toestand die op zich moeilijk te beheersen valt omdat ze van nature explosief is.

In die gedachtengang wordt de des-integratie van de staten van de periferie zelfs functioneel. Wankele en dus uiterst kwetsbare staten staan nu open voor een wereldmarkt zonder dat ze er de werking van kunnen controleren. Precies daardoor kan men de last van de wereldcrisis maximaal op hen afwentelen. Dat neemt niet weg dat deze rampzalige politiek overloopt van moeilijk te overstijgen contradicties. De permanente wanorde betekent dat men zich blijvend installeert in de regressie en het geweld. Maar dan roept men de theorie in van de (militaire) beheersing van 'conflicten met een lage intensiteit' als methode om de contradicties te beheren.

De aangewende middelen zijn dus louter vormen van manipulatie: manipulatie van het begrip etniciteit (of religieus fundamentalisme), manipulatie van de democratie, door middel van selectieve interventies, al naar gelang van de omstandigheden.

2. Ontkoppeling en pluricentrisch systeem.

Er bestaan geen onontkoombare situaties. Er zijn altijd verschillende keuze-mogelijkheden. De kapitalistische mondialisering, die zich in dit crisismoment aanbiedt als middel om het systeem te beheren, is overigens zelf niet de aangewezen weg om uit die crisis te geraken. Omgekeerd is ook de 'afwijzing' geen antwoord. Die afwijzing is trouwens maar schijn. De vormen waarin ze tot uiting komt - terugplooiing op de eigen etnie of religieus fundamentalisme - integreren zich in deze wilde mondialisering en worden er zelfs door geïnstrumentaliseerd. De ontkoppeling echter, tenminste zoals ik ze definieer, is geen louter negatieve en illusoire afwijzing. In tegendeel, ze is een vorm van actieve inschakeling die het mogelijk maakt de voorwaarden van die mondialisering te wijzigen.

De mondialisering is volgens mij niet zomaar een feit van de moderne geschiedenis. Je kunt ze niet uitvegen door een illusoire autarkische en culturalistische terugplooiing. Ze is een positief feit, een stap vooruit in de geschiedenis van de mens. Dit is een mening die ik deel met de burgerlijke en socialistische ideologieën. Maar de geschiedenis heeft geen einde en de mondialisering is verre van voltrokken. En hier lopen de burgerlijke en de socialistische ideologieën uit elkaar. De eerste zouden de evolutie willen stilleggen of ze toch zeker inschrijven binnen een perspectief waarin alleen het kapitaal een actor is. Daarentegen is het met het socialisme mogelijk te begrijpen waarom deze kapitalistische mondialisering onvolledig blijft en waarom ze de polarisatie in de wereld veroorzaakt, reproduceert en tevens etappe na etappe uitdiept. Daar ligt heel precies de werkelijke historische grens van het kapitalisme. De gepolariseerde wereld die het creëert is en wordt steeds onmenselijker en explosiever. Het socialisme wordt met dit gigantische feit geconfronteerd. Het heeft als taak een andere visie aan te bieden op deze mondialisering en op de middelen om ze te werkelijk tot een goed einde te brengen door ze een menselijk en authentiek universeel karakter te geven. Daar ligt de uitdaging.

Hoe moeten we dat realiseren? Moeten we een strategie volgen die onmiddellijk het wereldsysteem wil veranderen? Of moeten het eerder strategieën zijn die de nationale en regionale subsystemen pogen te veranderen? Hoe moeten we eventueel de actie op deze twee terreinen met elkaar combineren?

Een ander soort mondialisme impliceert eerst dat men in de verschillende delen van de wereld de socialistische perspectieven herdefinieert. Het socialisme is met dood, maar het zal niet opnieuw tot leven komen als men koppig probeert de oude formules te doen herrijzen. De nationale sociaal-democratieën, het staats-marxisme-leninisme of de 'tropicale' versies ervan, zijn vandaag allemaal achterhaald. Het nieuwe socialisme zal veel meer internationalistisch moeten zijn dan zijn voorgangers. Het zal aldus actief moeten meehelpen bij de heropbouw van regionale entiteiten. Die zullen in staat moeten zijn het internationalisme der volkeren tegenover dat van het kortzichtige kapitaal te stellen.

Die noodzakelijke regionalisering zal natuurlijk niets te maken hebben met een koppeling van bepaalde Zuidelijke streken aan centrale metropolen (integratie van Mexico in de Noordamerikaanse gemeenschap, de associatie van de Afrikaanse landen met Europa, de heropbouw van een door Japan gedomineerde Oostaziatische ruimte) zoals het neo-kapitalisme die heeft bedacht. In tegendeel, zij heeft enerzijds als doel komaf te maken met de dwang van de nationale staat

in de schoot van Europa én anderzijds de collectieve onderhandelingspositie van de regio's van de Derde Wereld te vergroten en hun auto-centralisatie te stimuleren, precies door hun regionale organisatie (Afrika, Arabische wereld, Latijns-Amerika, Zuid-Oost-Azie ...). Zoniet zal de wereld terugvallen en de brandstof leveren voor niet te beheersen conflicten tussen reële of ingebeelde naties en gemeenschappen.

Dit 'internationalisme' vereist op zijn beurt dat men de excessen van de mondialisering van de markt afremt, door het ritme waarmee die markt zich - uitbreidt af te stemmen op zowel het ritme waarmee men de migraties toelaat en als dat waarmee multinationale, democratische politieke ruimten - de grondslagen van een gemeenschappelijke vooruitstrevende sociale politiek - tot stand komen.

Toch moet men de blik blijven richten op het perspectief van competitiviteit op wereldschaal. Zij is op lange termijn de voorwaarde - zelfs al is die in het begin maar heel onvolmaakt - voor doeltreffendheid. Maar het blijft hoe dan ook een ver verwijderd perspectief. Als men er een onmiddellijke opdracht van zou willen maken dan zou men de wagen voor het paard spannen, wat er in feite zou op neerkomen dat men de goede afloop vertraagt. Een zekere op zichzelf gerichte, auto-centrale en beschermde ontwikkeling is nog voor heel lang onvermijdelijk. De mondialisering moet er zich niet tegen verzetten, maar er aan meehelpen door de uitwisselingen tussen ongelijk ontwikkelde streken soepel - ik zou zelfs gepland zeggen - te organiseren. Wat ik versta onder ont koppeling en pluricentrisch wereldsysteem is niets anders dan dat. Het is in dat vernieuwd kader dat waarachtige samenwerkingsrelaties tassen het Noorden en het Zuiden, en nu ook tussen het Westen en het Oosten, kunnen bijdragen tot een algemene vooruitgang, die alleen maar gelijdelijk kan verlopen en die je door geen enkel toverrecept zoals de 'markt' bijvoorbeeld kunt vervangen.

Kan men verder gaan? Zoals zeggen dat de oprichting van een wereldstaat een objectieve historische noodzaak is geworden? Zeker, de herontdekking van de vernietiging van de hulpbronnen van deze planeet, die het gevolg is van de kapitalistische accumulatie, pleit daarvoor. Maar hoe slecht toegerust blijkt het heersende politieke en culturele stelsel tegenover een dergelijke uitdaging. Toont de arrogantie van de VSA dat niet aan? Natuurlijk moet elke mondialistische ideologie - wil ze consequent zijn met zichzelf - niet alleen streven naar een driedimensionale integratie van de markt (handel, kapitaal, arbeid), maar ze moet zich ook toeleggen op de oprichting van een wereldstaat om in een geest van sociale vooruitgang, de werelddemocratie en de hulpbronnen van de planeet te

beheren. Het is duidelijk dat de heersende liberale ideologie dat niet doet. In tegendeel, ze is er op uit om de staten te verzwakken zonder er iets anders voor in de plaats te stellen en zonder het monsterlijke militaire onevenwicht te willen corrigeren.

Het socialisme moet zeer zeker een dergelijke strategie ontwerpen in een breder perspectief, dat gericht is op de opbouw van een socialistische wereld en van een wereldstaat, of toch minstens van een aangepast politiek wereldsysteem. Maar het moet ook de etappes die daar naartoe leiden aanduiden. Van uit dat standpunt lijkt het me onontbeerlijk dat men begint met de etappe van een opbouw van een nationale structuur in dienst van het volk, van de regionalisering, van de ontkoppeling en van de constructie van een pluricentrische wereld.

(vertaling Koen Dille)

- (1) Deze tekst is een gedeeltelijke overname van het hoofdstuk 'Mondialisation et Accumulation capitaliste', in Samir Samin en Pablo (onzalez Casanova, *Mondialisation et Accumulation*, Parijs, L'Harmattan, 1993.

Bibliografie

Dit artikel bevat in verkorte vorm de stellingen die de auteur ondermeer heeft ontwikkeld in:

- 1988 - *Il y a trente ans*, Bandoung, in *L'Echange inégal et la bi de la valeur*, Parijs, Economica.
- 1991 - *L'Empire du chaos*, L'Harmattan, Parijs.
- *Trente ans de critique du système soviétique 1960-1990*, Africa Development, vol. XVI, N°2, Dakar.
- 1992 - *Capitalisme et système-monde*, Sociologie et Sociétés, vol. LXXIV, N2, Montreal.
- *Les enjeux stratégiques en Méditerranée*, Parijs, L'Harmattan.
- 1993 - *A propos de la régulation*, nog te verschijnen, Futur Antérieur, Parijs.
- *Autour de la guerre du Golfe*, L'ordre mondial, le militarisme et l'hégémonie US, nog te verschijnen, University of Colorado, Boulder.
- *Déploiement et érosion du projet de Bandoung*, in *Itinéraire intellectuel*, L'Harsnattan.
- *L'ethnie à l'assaut des Nations*, in S. Amin et M. Diouf, Parijs, L'Harmattan.
- *Le cycle de l'après guerre*, La Revue-Politis, N2, januari. Parijs.

- Mondialisation et Accumulation, Parijs, L'Harmattan.

Andere referenties:

1966 - Baran P, Sweezy P. en Magdoff H., Monopoly Capital, Monthly Review, New York, vol. 18.

1969 - The longer view, Monthly Review, New York, vol. 21, nr. 3

1972 - Modern Capitalism, Monthly Review, New York, vol.23, nr.11

1976 - Braverman H., Labor and Monopoly Capital, Monthly Review, New York, vol.28, nr. 3.

1983 - Production and finance, Monthly Review, vol.35, nr.1.

1988 - Beaud M., L'économie mondiale dans les années 80, Parijs, La Découverte.

1991 - Amin S., Arrighi (I., (Hinder Frank A. & I. Wallerstein, Le Grand tumulte, Parijs, La Découverte.

(z.d.) - Marcussen A., The Gun Belt. Dismanteling the Cold War Economy, Panthéon.